LEXICUL DIVINAȚIEI POPULARE ROMÂNEȘTI. TERMENI CU SENSUL ”PIAZĂ REA”

Valeriu Bălteanu
Universitatea *Dunărea de Jos* Galați

The vocabulary of Romanian folk divination (Abstract)

Our paper is concerned with the research of a sequence of the vocabulary referring to the Romanian folk divination on the basis of the analysis of the etymology, meanings; it also derivates the variants of the terms presented, as well as of the phrases these terms form.

One will be able to notice, once more, the complex relationships between the linguistic mechanisms and spiritual factors.

O cercetare a lexicului divinatoriu, în întregul său, lipseşte; există totuşi unele rare abordări ale domeniului din perspectivă etnologică (Lucia Berdan[1], Antoaneta Olteanu[2]). Abordarea din perspectiva lingvistica a divinației a vizat doar unii termeni (L. Șăineanu[3], Al. Rosetti[4]) sau unele categorii terminologice (V. Bălteanu[5]). În lucrarea de față ne propunem prezentarea unei secvențe onomasiologice dintre cele mai interesante din cadrul sferei terminologice enunțate. Informațiile au fost preluate din lucrarea noastră, *Dicționar de divinație populară românească*[6], în care am căutat, pe baza materialelor bibliografice şi a unor investigații de teren, să prezentăm principalele caracteristici ale elementelor lexicului divinatoriu.

Piaza rea este, conform credințelor populare, un semn prevestitor, o întâmplare, un eveniment, o ființă despre care se crede că aduce cuiva ghinion, nenorocire. Purtătoare ale sensului “piază rea” sunt, în cele mai multe cazuri, diverse persoane având un anumit “marcaj” mitico-magic (păr roşu, o infirmitate etc.) sau elemente animaliere. Din lexicul divinației populare românești pot fi luați în discuție următorii termeni: *abraş, calvin, chezos, cobe, cobişte, cucă, gadină, mărăsân, neagă, oacă, piază, pociumbe. pogan, pricaz, zgaibă*.

Pe baza informațiilor din *Dicționarul de divinație* vom prezenta principalele caracteristici ale acestei secvențe onomasiologice, având în vedere următoarele criterii

[1] Lucia Berdan, *Fețele destinului*, Editura Universității “Al.I.Cuza”, Iaşi, 1998.
[2] Antoaneta Olteanu, *Şcoala de solomonie*, Editura Paideia, Bucureşti, 1999.
[3] Lazăr Şăineanu, *Influența orientală asupra limbii şi culturii româneşti*, Bucureşti, 1900.
[4] Al. Rosetti, *Limba descântecelor româneşti*, Editura Minerva, Bucureşti, 1975.
[5] Valeriu Bălteanu, *Terminologia magică populară românească*, Editura Paideia, Bucureşti, 2000.
[6] Valeriu Bălteanu, *Dicționar de divinație populară românească*, Editura Paideia, Bucureşti, 2001.

BDD-A3618 © 2003 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:01:02 UTC)

de analiză: 1) prima atestare; 2) variantele; 3) sensurile; 4) extensia spațială; 5) etimologia; 6) derivatele; 7) expresiile conținând termenii amintiți.

1) Pe baza atestărilor din texte se poate constata că este vorba de termeni vechi în limbă, cu doar câteva excepții (*chezos, mărăsân*); este posibil ca unii dintre termenii în discuție să fie cu mult mai vechi în limbajul popular, dar consemnarea lor în texte s-a făcut mai târziu. La prima lor atestare, aceste cuvinte nu poartă sensul divinatoriu (cu excepția lui *piază*), ceea ce ne poate sugera că ele au putut dezvolta ulterior sensul pe teren divinator[7]. Amintim cele mai vechi atestări: *zgaibă* (1639), *piază* (1649), *pociumb* (1670).

2) S-a putut constata că este vorba de termeni ce prezintă, în general, mai multe variante, explicabile în unele situații prin diferențe dialectale, alterări ale corpului sonor etc. Cele mai interesante situații, din perspectiva variantelor, prezintă termenii *pociumb* şi *neagă*. În cazul primului termen, dicționarele au înregistrat nu mai puțin de şapte variante ale formei de nominativ singular şi trei variante ale formei de plural, ceea ce a ridicat chiar unele probleme de identificare a cuvântului în discuție în diverse expresii, texte populare, între unele dintre variante existând diferențe semnificative (*plocium, pocinci, păciund*).

În ceea ce privește cel de-al doilea termen, *neagă*, sunt de menționat variantele *nagara, nagarea, nagherea, nacara, nadara, nadarea* etc. obținute din sintagma *neagă rea*, prin sudarea elementului regent cu determinantul; complexul sonor obținut a fost simțit de vorbitori ca o singură unitate lingvistică şi supus diverselor modificări formale ce l-au îndepărtat de structura inițială[8]. Chiar existența mai multor variante ale cuvintelor lexicului divinatoriu, în acest caz a celor ce denumesc "piază rea", ne pot sugera vitalitatea termenilor respectivi, extensia lor spațială remarcabilă, frecvența de utilizare la nivel popular.

3) După cum am subliniat de la început, toate cuvintele în discuție sunt purtătoare ale sensului "piază rea". Unele dintre ele au ajuns la acest sens în urma unor evoluții uşor de observat:

"om rău" → "piază rea" (ex. *calvin*)

"piedică", "pagubă" → "piază rea" (ex. *pricaz*).

Mai interesante sunt evoluțiile semantice ulterioare ale acestor termeni; putem menționa în această direcție două tipuri de modificări semantice:

a) trecerea de la sensul "piază rea" la cel de "diavol", ca în cazul substantivelor *neagă, neprea, oacă, pogan, zgaibă*;

b) trecerea de la sensul "piază rea", sens cu semnificație "mitico-magică, la sensuri care probează pierderea semnificațiilor divinatorii:

[7] Este posibil ca acest sens să fi existat, dar textele să fi înregistrat un alt sens al cuvintelor pomenite

[8] DLR, tom VII, partea I, p.198.

BDD-A3618 © 2003 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:01:02 UTC)

"piază rea" → "(om) ursuz; păgubos, zgârcit".

Acest tip de evoluție se întâlnește în cazul substantivelor *abraș, neagă, cobe* etc.

4) În ceea ce privește extensia spațială a termenilor prezentați ar fi de observat faptul că ei se împart în două categorii:

a) o primă categorie care cuprinde cuvintele cu răspândire pe aproape întreg teritoriul românesc (*cobe, piază, neagă, zgaibă* și, în bună parte, *abraș*, cu unele "limitări" în Ardeal);

b) o a doua categorie ce are în vedere regionalismele, mai precis acele cuvinte care sunt întrebuințate cu sensul "piază rea" doar în unele zone, mai strict limitate: *gadină, mărășân, cobiște, pociumb* etc.

O poziție intermediară ocupă cuvântul pricaz care este cunoscut în Moldova, Bucovina și estul Transilvaniei[9].

5) Cercetarea etimologică a termenilor ne indică faptul că avem de a face atât cu termeni moșteniți, cât și cu termeni împrumutați sau creați pe teren românesc:

a) ca termeni moșteniți îi putem menționa pe *cucă* (se pare, cuvânt preindo-european[10], *piază, mărăș*ân și *zgaibă*, de origine latină;

b) ca împrumuturi lexicale figurează cuvintele *gadină, neprea, cobe* (de origine slavă) substantivul *oacă* (de origine maghiară) și *abraș* (de origine turcă);

c) pe teren românesc au apărut *chezos* (< *piază* + suf. *-os*), *pricaz* (< *a pricăji*), *calvin* (prin conversiunea numelui propriu);

d) rămân, deocamdată, cu etimologie necunoscută cuvintele *neagă* și *pociumb*, deși acesta din urmă nu pare a fi apărut pe teren românesc[11], așa cum sugerează DLR, ci pare, mai degrabă, prin numeroasele sale variante, un împrumut supus mai multor tentative de adaptare la mecanismele lexicale românești.

6) Cuvintele în discuție constituie "pivotul lexical a mai multor expresii care prezintă interes pentru cercetarea noastră: *Mai taci, cobe!; Nu cobi!; A ieși abraș; A-i umbla cuiva cu pricaz; A face pricaz; A se ține zgaibă de cineva; A se ține ca neaga reua de capul cuiva; A-i sta cuiva neagă în spate* etc.

Chiar la o analiză sumară a exemplelor de mai sus, se poate observa că "piază rea", indiferent de termenul cu care este numită, e considerată o persoană agasantă, de care este bine să scapi cât mai rapid. În plus, structurile de tipul *Mai taci, cobe!, Nu cobi!* sugerează o anumită atitudine de teamă față de persoanele din categoria amintită. Dat fiind faptul că ele sunt de obicei utilizate atunci când o persoană face predicții cu caracter negativ (*cobește*) credem că au devenit adevărate formule verbale cu caracter apotropaic.

---

[9] DLR, tom VIII, partea a V-a, p. 1387.

[10] M. Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p.120.

[11] DLR (tom VIII, partea a III-a, p. 902) trimite la cuvântul *ciomp*.

BDD-A3618 © 2003 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:01:02 UTC)

Câteva concluzii:

- cuvintele purtătoare ale sensului "piază rea" constituie o secvență onomasiologică importantă pentru înțelegerea specificului lexicului divinației populare românești;
- această secvență, chiar analizată schematic, completează tabloul oferit de cercetarea altor secvențe terminologice cum sunt cele referitoare la actanții, acțiunile şi practicile cu caracter divinator; amintind că prezentarea acestor din urmă categorii de termeni divinatori a fost realizată în cadrul Dicționarului de divinație; mai rămân în studiu termenii ce denumesc instrumentarul divinator, cei referitori la caracteristicile magico-divinatori sau la elementele de marcaj divinator;
- cercetarea lingvistică a domeniului practicilor divinatorii confirmă credințele populare, care consideră "piaza rea" o ipostază a diavolului, alături de omul roş, omul spân etc.;
- pe baza celor menționate mai sus se poate observa una dintre conexiunile cele mai interesante ale lexicului divinator cu alte sfere terminologice, şi anume cu terminologia ființelor mitofolclorice; odată cu trecerea la sensul "diavol", cuvintele amintite pierd semnificațiile divinatorii, ajungând să intre în categoria substitutelor unui cuvânt supus interdicției verbale, substantivul drac;
- degradarea semantică produsă în cazul unor termeni este o mărturie a slăbirii importanței actului divinator în conştiința populară.

BIBLIOGRAFIE

Bălteanu, Valeriu, *Terminologia magică populară românească*, Editura Paideia, Bucureşti, 2000.
Bălteanu, Valeriu, *Dicționar de divinație populară românească*, Editura Paideia, Bucureşti, 2001.
Berdan, Lucia, *Fețele destinului*, Editura Universității "Al.I.Cuza", Iaşi, 1998.
Cicero, *Despre divinație*, Editura Polirom, Iași, 1996.
Eliade, Mircea, *Ocultism, vrăjitorie şi mode culturale*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1997.
Evseev, Ivan, *Dicționar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amacord, Timişoara, 1997.
Ionescu, Anca Irina, *Lingvistică şi mitologie*, Editura Litera, Bucureşti, 1978.
Kernbach, Victor, *Dicționar de mitologie generală*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989.
Olteanu, Antoaneta, *Şcoala de solomonie*, Editura Paideia, Bucureşti, 1999.
Vulcănescu, Romulus, *Mitologie română*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1985.

BDD-A3618 © 2003 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:01:02 UTC)